

Хроніка кримінального процесу вбивства Симона Петлюри за матеріалами журналу «Тризуб»

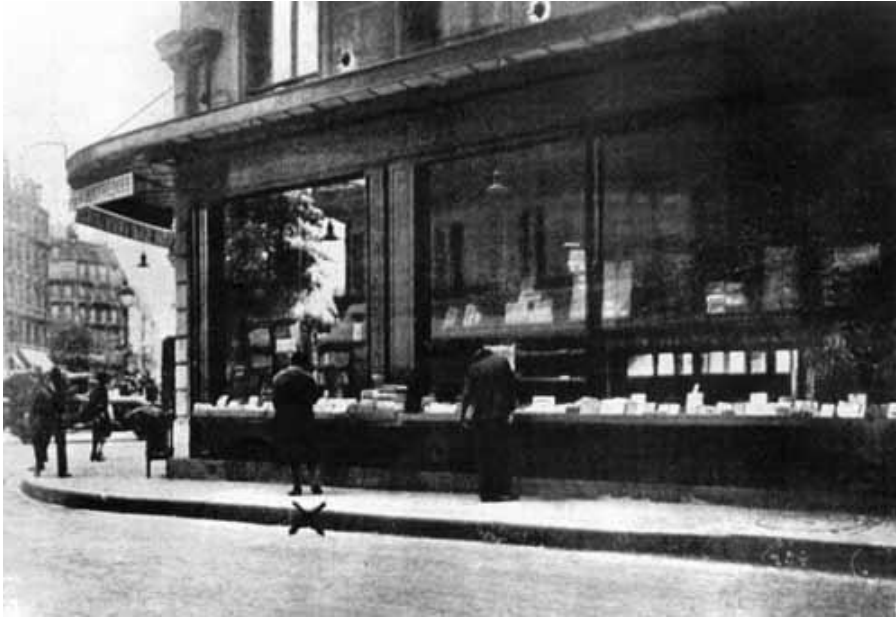
«Ніякі Денікіни, Юденічі нам не страшні, бо їхні програми застаріли. Нам, більшовикам, страшний лише один лідер – Петлюра, програма якого небезпечна для нас. І до того часу, доки живе Петлюра, доти не закінчиться рух повстань проти нас, ми не можемо чекати спокою на Півдні. Тому Петлюру необхідно вбити. Доручаю Сталінові як представникові партії, а Держжинському й Триліссеру по лінії ЧК виконати це завдання.»

В. Ленін, засідання ЦК РКП(б), 1922 рік

Після поразки української визвольної боротьби Симон Петлюра перебував у Польщі, а останні півтора року свого життя мешкав у Парижі, куди прибув у жовтні 1924 р. Із його приїздом тут сформувався досить представницький осередок колишніх діячів УНР, який закликав до співпраці всі українські емігрантські організації, у тому числі й опозиційні. С. Петлюра був упевнений, що необхідно використати друковане слово *«для пропаганди, обґрунтування усестороннього з'ясування ваги української проблеми.»* Із цією метою він разом зі своїми соратниками В. Прокоповичем та П. Чижевським обговорили ідею створення часопису, його назву, програму, організацію роботи редакції та головні теми. Часопис отримав назву **«Тризуб»** - символу України. Досі не вдалося встановити ім'я художника – автора логотипу журналу. Цей логотип був незмінним протягом усього періоду виходу журналу аж до 1940 р.

С. Петлюра став організатором та одним з активних авторів тижневика.

Книгарня «Жібер» у Парижі, біля якої Петлюра отримав смертельне поранення

Коли 25 травня 1926 року його було підступно вбито у Парижі, то, природно, що одним із перших часописів, які відгукнулися на цю трагічну подію, став «Тризуб». Журнал детально висвітлював похорон, фотографії з місця вбивства та панахиди, а також огляд міжнародної преси на смерть голови Директорії. Так, наприклад, бухарестська газета «Кувинтул» вважала, що

акт помсти не був спрямований проти винуватця погромів, а став актом політичним.

Радянська преса також відізналася на цю подію: «Петлюру забито», - повідомило ТАРС телеграмою з Парижу. На сторінках газет висловлювалися сподівання, що українській еміграції скоро настане кінець.

Після вбивства головного отамана **С. Шварцбарда** було заарештовано.

У той самий день його допитали в комісаріаті поліції, де він зізнався у скоєному злочині й заявив, що помстився С. Петлюрі «за погроми євреїв в Україні». С. Шварцбарда було посаджено до в'язниці Санте, і справу слідства доручили **судді Пейру**. Слідчий призначив психіатричну експертизу. Допити свідків почалися 2 червня. Вбивця звинуватив С. Петлюру в погромах, а журнал «Тризуб» - у пропаганді насильства над євреями. Під час слідства з'ясувалося, що підсудний не володіє українською мовою, й тому стверджувати, що часопис є «погромний український орган», не міг.

Самуїл Шварцбард, кінець 1930-х років

Захисником інтересів Шварцбарда був призначений **Анрі Торес** – адвокат, комуніст, а від цивільної сторони – **Сезар Кампінчі і Альберт Вільм**. Слідство тривало впродовж червня – липня. У серпні судді були у відпустці, а восени слідство знову відновилося і повністю закінчилося в жовтні 1927 р. Було зібрано багато доказів того, що загиблий не чинив погромів, боровся з ними, але слідство не висвітлювало ще ряду обставин навколо вбивства. Обвинувальний акт було складено, і суд призначено на 18 жовтня 1927 р. у палаті паризького трибуналу.

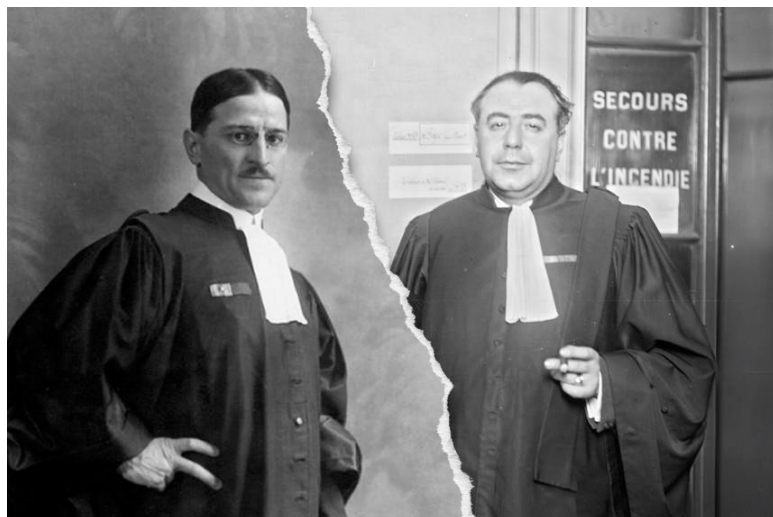

Похоронна процесія Симона Петлюри, 30 травня 1926 року

Журнал «Тризуб» уважно слідкував за ходом слідства. Вже у серпні 1926 р. було введено постійну рубрику «До судової справи», в котрій ретельно повідомлялося про роботу слідчої комісії. Тут вмішувалася інформація, а також фотографії та малюнки про те, як вів себе на допиті Шварцбард, яких свідків викликали, як вели себе адвокати тощо.

Десять спецвипусків журналу не лише детально інформували громадськість багатьох країн світу про перебіг слідства, а й зібрали та зберегли ці матеріали для майбутніх поколінь. Часопис опублікував «Акт обвинувачення», подавши коротку біографічну довідку про голову Директорії, деталі вбивства, розповідь про С. Шварцбарда. Вбивця запевнював суд, що він *«доконав злочинство з власної ініціативи, ніхто його не намовляв, ніхто не допомагав, що він не мав жодного спільника»*. **Свідок, професор Коваль** розповів, що бачив, як за С. Петлюрою стежили троє людей, і впізнав серед них Шварцбарда. Сам обвинувачений допустився дивних неточностей у своїх свідченнях про те, що *«він гадає, що головний отаман був ініціатором цих погромів, бо вони мали місце тоді, як він був головою держави й армії»*. Далі в акті обвинувачення йшлося про природу погромів та розпорядження, зроблені С. Петлюрою з метою їх припинення.

На захист голови Директорії виступили його співробітники і соратники: В. Падалка, О. Удовиченко, М. Славінський і навіть єврейські письменники, зокрема Вішніцер, Зангвіл, В. Жаботинський. С. Шварцбард не зміг довести, що С. Петлюра був ініціатором єврейських погромів. **Психіатрична експертиза** встановила, що обвинувачений є цілком відповідальним за свої вчинки.

Сезар Кампінчі/ Анрі Торес

20 жовтня 1927 р. розпочався перший день судового процесу. Часопис у рубриці «Із зали суду» описує саму залу суду, присутніх – дружину отамана, С. Шварцбарда, адвокатів А. Тореса, С. Кампінчі, А. Вільма, Познанського, А. Яковлева, журналістів, публіку – в основному українців та євреїв. Із рубриці «Спостереження» можна дізнатися, що вбивця розповідав про свій злочин «з

захопленням, з садичною насолодою, сміється, кепкує». Він уперто стояв на своєму, що С. Петлюра є винним у погромах. Голова суду вказав на те, що існують свідки, документи, які свідчать на користь голови Директорії, але підсудний на це не звернув уваги й продовжив свою лінію поведінки.

Того дня на судовому слуханні стався цікавий випадок із листом В. Жаботинського. Адвокат А. Торес заявив протест щодо того, що в акт обвинувачення було внесено «висновки української преси» про те, що нібито він не визнає С. Петлюру винним у погромах. І як доказ зачитав листа В. Жаботинського в повній редакції. Прокурор заявив, що він узяв цитати зі статті автора, котра була надрукована в 1926 р. та де було категорично сказано, що ані С. Петлюра, ані будь-хто з українських діячів не відповідають за погроми, бо не люди винні, а обставини. Адвокат А. Торес протестував проти цього листа. Адвокат С. Кампінчі зачитав статтю В. Жаботинського за 1926 р. і висловив здивування, чому цитують листи особи, котра не є свідком. Адже він нині у Парижі. Дискусія була припинена. Цей випадок справив враження на слухачів процесу, і це була поразка адвоката Тореса.

С. Шварцбард на судовому процесі

Дружина Ольга та брат Олександр С. Петлюри на судовому засіданні

від якогось військового, що петлюрівці й росіяни вбивали євреїв. Це так вплинуло на С. Шварцбарда, що він вирішив помститися за свій народ. Дізнавшись, що С. Петлюра у Парижі, він його знайшов та вбив. На запитання «Яким чином ви знаєте, що погроми були організовані С. Петлюрою?», С. Шварцбард почав розповідати, як українці, починаючи з часів Хмельниччини, вирізували євреїв, а в 1919 і 1920 рр. обвинувачений сам був в Україні й став свідком аналогічних подій. І доказом того, що С. Петлюра був їх організатором, є те, що він три роки стояв на чолі українського війська у той період та підштовхував своїх підлеглих на ці звірства: *«Офіційно Петлюра спростовував факти погрому, видавав накази і*

У рубриці «Звіт» подано матеріали допиту обвинуваченого: як він шукав адресу голови Директорії, як стріляв у лежачого на тротуарі С. Петлюру, як зрадив, коли дізнався про його смерть. Він вважав себе «месником за своїх єдиновірців». І знову вів мову про погроми, про те, як чув розмову в Одесі

розпорядження, то все для Європи, для закордону, але там скритно він допускав, бо погроми продовжувалися». Під кінець показів вбивця почав плутатися у словах про свої колишні судимості.

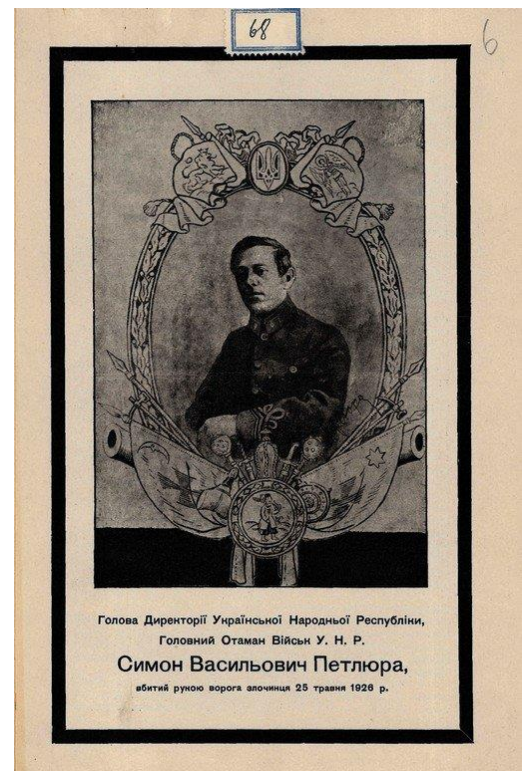

Публікація в газеті

21 жовтня 1927 р.: день другий судового процесу. У рубриці «Тризубу» «Із зали суду» викладено хід дебатів між адвокатами сторін. «Це два протилежних світи – дві різних Франції», - резюмував часопис. Знову допитували С. Шварцбарда, який запевняв, що не служив в Червоній армії, проте сам описав свою подорож по Україні в американському журналі як червоноармієць.

Далі йшов допит свідків (поліцейського Мерсьє, котрий був на місці вбивства; комісара поліції інспектора Горе, до якого привели Шварцбарда після злочину) і лікаря Поля, що робив розтин тіла С. Петлюри, котрі довели, що вбивця стріляв у С. Петлюру, коли той впав на землю. Від цивільної сторони свідчили князь Я. Токаржевський-Карашевич, старшина української армії О. Нестеренко і генерал М. Шаповал, який говорив про стосунки між українським, єврейським і російським народами ще задовго до революції й під час визвольної боротьби.

Журнал вмістив статтю О. Шульгіна «Злочинність чи наївність», в якій йшлося про анкету Ліги прав людини, заповнену відомими людьми у Франції: політиками, письменниками, науковцями. Запитання анкети стосувалися погромів в Україні. Відповідали на них економіст Ш. Жид, історик Олар, письменники Р. Ролан, А. Барбюс, Роні й ін. Ці люди, які ніколи не були в Україні, не знали, що це таке, взяли на себе сміливість говорити про справи, в котрих нічого не розуміли. О. Шульгін зазначив, що євреї захищають С. Шварцбарда, а українці мовчать про свої образи, і тому потрібно саме зараз висловити свої думки про погроми. «Не ми, не уряд, не Петлюра творили ці події. Вони прийшли до нас разом з тою червоною большевицькою примарою, що прийшла до нас з півночі. Ми не можемо говорити тільки про погроми жидів, ми мусимо на весь світ сказати правду про погроми цілої України», - зазначалося у статті.

Траурна листівка

На третій день процесу вийшов № 4 «Тризубу» від 22 жовтня. У рубриці «Спостереження» подано інформацію про допит свідків вбивства й висновки експерта доктора Поля. Він встановив, що з п'яти куль, що влучили в С. Петлюру, лише одна ввійшла горизонтально, пробила ліве плече, і після цього він упав на тротуар. Чотири інші кулі влучили вже у лежачого С. Петлюру, і три з них були смертельні.

К. Сівер. деню
1933
Найдена при обыске
у Паныка
1244

ПЕРЕДАВАЙТЕ З СЕЛА В СЕЛО, З ХАТИ В ХАТУ, З РУК ДО РУК.

ДО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ.

www.istpravda.com.ua

історична правда

До Вас зазаявляю борців, що напружуєте останні зусилля, оберегаючи рідну хату від ворога, до Вас, що перед цілим світом вкрили себе славою, обопоняючи свою Батьківщину, до Вас дорогих батьків буде оце слово моє.

Кати наші—більшовики скрізь поширюють чутки, що буцям то українські повстанці нищать єврейське населення. Я, Головний Отаман Українського Війська не вірю цьому, не вірю, бо знаю нарід Український, який, утиснений грабіжниками—завойовниками, сам не може утиснити народу іншого, що так само страждає від більшовицького панування, як і він.

Гляньте довкола себе, придивіться уважно і ви побачите, що не тільки селянство, а й робітники, і ремісники, і торговці, одним словом все, що є на Україні живого і чесного, стогне під ярмом комуністів. Всіх, хто звик заробляти свій хліб чесною працею чи своїх рук, чи розуму, комуністи хотять загнати, як робочу худобу, до одної оборони комуні.

Єврейське населення—дрібні торговці, ремісники та робітники—що, як і всі трудящі, заробляє кусок хліба своєю працею, тако ж скривджене і пограбоване більшовицькими порядками. Крам з крамниць торговців, струмент і вартати у ремісників відбирається для комуні. Хиба ж це не розорення для єврейського населення? Хиба ж, загнано з голоду, пограбоване єврейське населення може радіти грабіжникам—більшовикам? Ні. Єврейське населення так, як і ви, селяне, жде, не діждеться визволення від комуністів-грабіжників.

Коли ви зустрінете серед комуністів євреїв, пам'ятайте, що вони для свого народу такі ж запродавці—каїни, що забули віру і закони батьків своїх, як і ті з наших зрадників, що пристали до комуністів; і несправедливо було б складати вину за них на весь єврейський нарід, як неможливо складати вину за наших зрадників—комуністів на весь український нарід. Я знаю, що таких запродавців відіуралася чесна єврейська громада і яко зрадників свого народу плямувала їх.

Я певен, що ви це добре розумієте і що не ви переслідуєте і нищите єврейське населення, а

нищать його самі більшовики та ті бандити, які при комуні розплодилися на нашій землі.

В своїй боротьбі з нашим народом більшовики не гдують ані брехнею, ані підкупам. На награбоване чуже золото вони, розіславши по всіх країнах своїх представників, позакладали газети на всіх мовах, в яких ганьблять нашу сміту сліву—визвольний рух нашого народу, малюють його як бандитський, погромний і на кожній сторінці кричать про єврейські погроми, які ніби творили українські повстанці.

Робітництво і селянство де-яких держав Європи, що ще не бачили на власні очі більшовиків, мали їх за народолобів, вірили наклепам на українських повстанців і до нашого визвольного руху відносилися підозріло.

Але та сердечна зустріч, яку проявило єврейське населення при поверненні нашого війська на рідну територію в минулому році, ті сласози, якими єврейське населення провожало відступаюче наше військо і той жах, який охопив єврейське населення перед навалою більшовиків, ті десятки тисяч євреїв, що потягнулися за нашим військом, тікаючи від більшовицької навали і що тут, разом з нами, на чужині ділять нашу долю і мріють нашими мріями,—все це переконало цілий світ, що бандити не ми, а самі більшовики.

Тяжко мені чути цю більшовицьку брехню про вас, брати-селяни, і коли б серед вас завелась яка паршива вівця, що плямує усіх вас ганебними бандитськими вчинками, мусите викинути її з наших рядів негайно.

Як Головний Отаман Війська Українського, я наказую Вам: більшовиків-комуністів і інших бандитів, що роблять єврейські погроми та нищать населення, карати безпощади і як один стати в оборону бідного змученого населення і через ваші військові суди розправлятися з бандитами негайно.

В скорому часі я повернуся з Українським Військом і Урядом на Україну, і ті, що шкодили нашій справі, приставали до повстанців для грабунків і погромів, будуть суворо покарані по законах військового часу, як зрадники нашого народу та прислужники ворога.

П Е Т Л Ю Р А

ГОЛОВНИЙ ОТАМАН ВІЙСЬК УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ.

Звернення головного отамана до населення «Антисеміт—паршива вівця. Женіть його!». Чекистська примітка зверху «Найдена при обыске у Паныка»

У рубриці «Звіт» подано лист **Добковського**, в якому йшлося про те, що Шварцбард – зовсім не «*местник*» єврейського народу, а є підсланим агентом. Добковський, сам за національністю єврей, але він хоче зняти з єврейського народу відповідальність за смерть С. Петлюри. С. Шварцбард визнав, що знав Добковського. Наступного листа зачитали від **полковника Будакова**, котрий був свідком прокурівського погрому. Він підтвердив, що вбитий ніколи не наказував робити їх, як твердить С. Шварцбард. Знову виникла дискусія між адвокатами Торесом та Кампінчі, чи винен головний отаман в прокурівському й інших погромах.

Єврейська делегація з Торою вітає Головного отамана військ УНР С. Петлюру після його повернення з Галичини, липень 1919 р.

Щоб зупинити цей спір адвокатів, голова суду викликав свідка генерала **М. Шаповала**, який засвідчив, що С. Петлюра не наказував чинити погромів, робив усе, щоб їх припинити, і ніколи не був антисемітом. Погроми чинилися бандами, котрі нікому не підпорядковувалися. Інший свідок **В. Прокопович** детально розповів про життя С. Петлюри. На запитання прокурора, чи були у журналі «Тризуб»

статті погромного характеру, редактор часопису відповів: *«Статтів погромного характеру не містилось і не могло міститися, бо напрямок «Тризуба» є ліберальним. Вигадки Шварцбарда є неправдою»*.

25 жовтня розпочався **четвертий день** судового процесу. Після опитування свідків адвокат С. Шварцбарда прийшов до висновку, що С. Петлюра не може відповідати персонально за погроми, а лише як голова держави несе відповідальність за підпорядковану йому армію та її командирів. Адвокат Кампінчі почав допит підсудного, запитав його, чи несе С. Петлюра персональну відповідальність і в котрому номері тижневика «Тризуб» він читав «погромні» статті. На що С. Шварцбард відповів, що часопис – орган петлюрівців та цілком зрозуміло, що він висловлював думки головного отамана. А лист з України, надрукований у часописі, де селяни незадоволені тим, що в них забирають землю й віддають євреям, - нібито прояв антисемітизму.

Свідок **професор О. Шульгін** зазначив, що *«не тільки жидівські погроми відбувалися, - була більша трагедія, - був погром цілої України»*. І детально показав тогочасне становище українського народу: голод, більшовицька анархія, що зруйнувала економічний та культурний пласт України. Він намагався довести, що С. Петлюра не несе відповідальності за зазначені події, а С. Шварцбард є агентом

більшовиків. Потім викликали як свідка **професора Клода**, котрий проводив психіатричну експертизу. За його висновком, С. Шварцбард є психічно здоровою людиною, але справляє враження фанатика. Наступний свідок, **генерал О. Удовиченко** заявив, що погроми в Україні робили нерегулярні війська, кримінальні елементи, спеціально підіслані більшовиками провокатори. Про їх походження генерал відповів, що це *«була агітація, яку вели більшовики, з одного боку, і прихильники старої Росії, з другого»*. Адвокат Торес намагався довести, що козаки дивізії генерала О. Удовиченка теж робили погроми, але свідок аргументовано відкинув ці спроби.

Журнал «Тризуб: надзвичайне щоденне видання» висвітлив одразу **п'ятий** та **шостий** день судового засідання. Рубрика «Спостереження» подала покази свідків **Грінбергів, Гольштейна, Сльозберга, Тьомкіна**. На думку видання, всі вони обвинувачували С. Петлюру у погромах, неприязно ставилися до України і, щоб догодити єврейській громаді, давали неправдиві свідчення.

Купюра УНР «100 карбованців» із зазначенням номіналу івритом, польською та російською мовами, 24 грудня 1917 рік

У «Звіті» про **п'ятий день** засідання відзначалося, що один із **присяжних** задав запитання підсудному: *чи постраждав він сам чи його родичі від погромів і чому так пізно виконав свою помсту й саме у Франції, а не в Україні чи Польщі?* На це запитання відповів **прокурор, що С. Шварцбард з України виїхав у 1919 р., в Польщі існує смертна кара, а у Франції підсудний розраховував на благородство та м'якість правосуддя.**

Полковник О. Доценко

Далі свідчення давав полковник **О. Доценко** – особистий ад'ютант головного отамана. Він розповів, як С. Петлюра ще у 1917 р. у Києві рятував євреїв і закликав їх не переходити на бік більшовиків та не провокувати цим заколоти. А коли головний отаман дізнався, що в Житомирі вибухнуло більшовицьке повстання й відбуваються погроми, то послав туди свої війська. У кінці своїх свідчень полковник сказав, що *«прийде час, коли повстане українська держава, і тоді жиди самі на Україні поставлять пам'ятник С. Петлюрі, бо коли б не він, то їх загинуло б більше»*.

Свідок **І. Косенко** – адміністратор журналу «Тризуб» – зазначив, що після вбивства отримав листа від **В. Колосовського**, у котрому той писав, що в Парижі існує терористична організація, яка своєю метою ставить знищення ворогів більшовиків. Крім того, автор листа вказував, що за Петлюрою стежили й С. Шварцбард має спільників. І. Косенко

свідчив, що головний отаман був проти погромів та навів приклад у м. Гадячі, де той припинив безчинства. Адвокат Торес знову запитав свідка про погромні статті у тижневику «Тризуб», але І. Косенко категорично відкинув ці звинувачення.

Шостий день судового засідання почався допитом свідків від прокурора.

Ш. Грінберг засвідчив, що під час погромів в Україні не був, чи віддавав накази про них С. Петлюра – не знає. Свідок **Гольштейн** теж не був свідком жодного з них, але очолював комісію з розслідування так званих «петлюрівських» погромів. Він стверджував, що вони були організовані, і навів відповідні докази, але дуже упереджені. Свідок нічого сказати не міг ні про відозви С. Петлюри проти погромів, ні про спеціальну інспектуру, що була створена в українській армії, але твердо стояв на своєму. Свідки **Сльозберг**, **Тьомкін** стверджували, що якби С. Петлюра не хотів погромів, то їх не було б. Саме він несе *«політичну і моральну відповідальність за них»*. Свідок Сльозберг підкреслив, що С. Шварцбард ніколи не був більшовицьким агентом, а такі звинувачення викликали хвилю обурення серед євреїв, а журнал «Тризуб» назвав «антисемітським».

Судове засідання по факту вбивства Симона Петлюри

На **сьомий день** засідання свідка Тьомкіна запитали: чиї погроми були страшніші – Денікіна чи Петлюри? На що свідок намагався відповісти, що другого. Тоді адвокат Кампінчі зачитав із книжки А. Марголіна слова Тьомкіна *«про відповідальність Денікіна за погроми на Україні, про те, що ці погроми були найстрашнішими»*. Свідок не знав, що відповісти. Наступним давав свідчення **Черіковер** – історик, котрий спеціалізувався на вивченні погромів в Україні. На підставі документів, а їх у нього нібито 10 тис., він доводив, що вся відповідальність за них падає на головного отамана. Адже фактична влада на час погромів належала

покійному і тому він винен, оскільки не хотів приборкати **отаманів Струка, Волинця**, загони яких входили в регулярні війська Директорії.

Альберт Вільм

На **восьмий день** судового засідання виголосив промову адвокат **Вільм**. Він закликав присяжних бути справедливими, нагадав, що вся Україна в скорботі за Симоном Петлюрою. З іншого боку, єврейська громада хоче врятувати С. Шварцбарда. Адвокат звернув увагу на те, що майже всі свідчення єврейської сторони мають багато суперечностей, навів докази того, що С. Шварцбард мав спільників – таких, як **анархіст Володін**, у якого вбивця розпитував про С. Петлюру. Адвокат торкнувся й мотиву злочину – погроми. Пройшло сім років, і тільки тепер С. Шварцбард вирішив убити головного отамана, що дуже дивно. А. Вільм нагадав присяжним, що головний отаман жив на території Франції, де його й було убито: *«Наші вулиці повинні бути безпечними і від таких вбивць, як Шварцбард, з якого намагаються зробити національного жидівського героя ...»*.

В. О'Коннор-Вілінська у статті “В залі суду» описала атмосферу засідань, поведінку у залі адвокатів Тореса і Кампінчі, присяжних, публіки. Адвокат Торес розмовляє гучним голосом, а коли замовкає, то навіть мімікою свого обличчя намагається вплинути на присяжних. Кампінчі веде себе ввічливо, спокійно, щиро, іноді іронічно. Після його виступів знімається напруга в залі суду. Прихильники С. Шварцбарда ведуть себе радісно й упевнені у перемозі; українці, навпаки, напружені та чекають вироку.

Рубрика «Спостереження» підсумовує шостий і сьомий день судового засідання. На процесі мали виступити 21 свідок цивільної сторони й 85 свідків захисту. Публіка та преса були незадоволені тривалістю процесу. Психологія і практика французького правосуддя не дозволяє так його затягувати. Адже *«французький суд – для французів, а не для чужинців»*. Адвокат Торес зробив заяву, що він відмовляється від своїх свідків за умови, що й цивільна сторона відмовиться від своїх. Адвокат Кампінчі, не порадившись ні з ким, погодився на пропозицію Тореса. Голова суду оголосив, що наступного дня почнуться дебати.

Це була повна несподіванка для всіх і викликала обурення української громади. За французькими законами змінити вже не можна було нічого. Якщо опротестувати заяву адвоката Кампінчі, то цивільна сторона могла залишитися зовсім без захисту. Якщо ж відмовитися від цивільного позову, то це також не принесе ніякого результату. І хто візьме на себе таку відповідальність? Залишилося тільки визнати цей факт. На думку оглядача журналу, адвокат Торес зробив усе, щоб судили С. Петлюру, а не С. Шварцбарда.

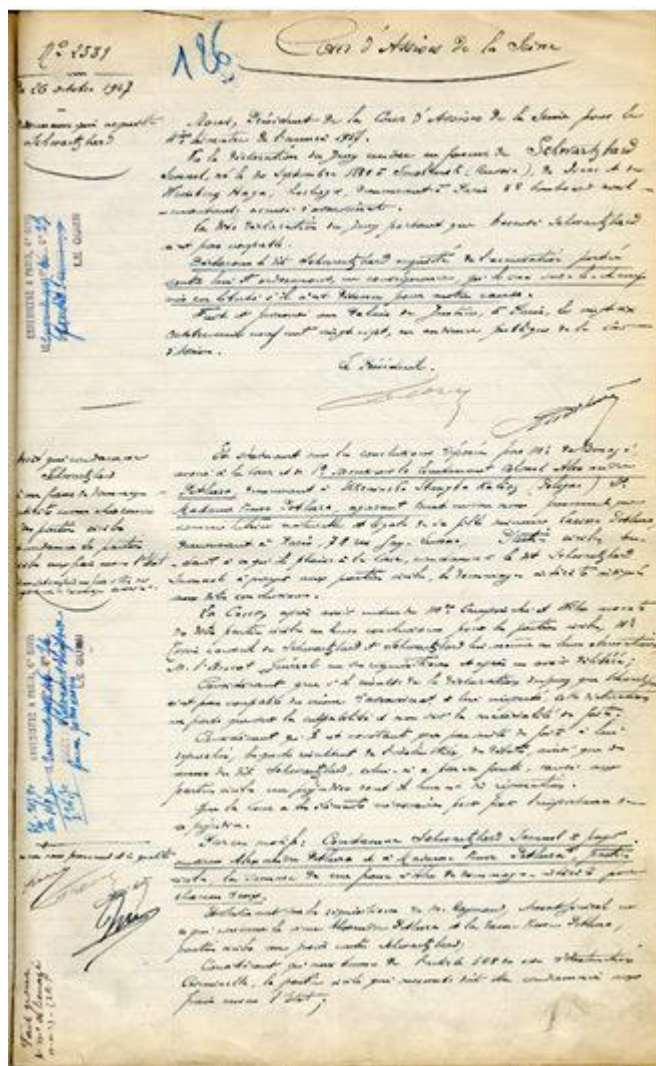
Після виступу адвоката Вільма слово взяв **Кампінчі**. Він сказав, що ні С. Шварцбард, ні його свідки не довели, що було вбито людину, котра дозволила погроми в Україні. «Петлюру вбито не через те, що він був нібито катом, а через те, що він був вождем ...». Далі адвокат звернувся до присяжних: якщо С. Шварцбарда виправдають, то це призведе до подальшої ненависті та помсти. Вони повинні бути справедливими. Адвокат змалював становище України, що билася на три фронти, і роль С. Петлюри в той час.

Потім слово надали **прокуророві**, котрий повідомив, що ця справа має світове значення, але висвітлена неправдиво. Суть її полягає у факті вбивства, а не в погромах. Він навів докази того, що С. Петлюра не був антисемітом. Це й закони про національну персональну автономію, утворення єврейського міністерства, допомога потерпілим матеріально тощо. А євреї майже не підтримували український уряд і відповідний національний рух. Далі прокурор звернувся до присяжних, звернув увагу на жорстокість та холоднокрівність убивства й доводив, що роль месника не підходить для С. Шварцбарда.

Після цього виступив адвокат **Торес**, котрий намагався виправдати підсудного, розповідав, як він, побачивши погроми в Україні, страждав. Перебуваючи у Франції, він дізнався, що С. Петлюра проживає в Парижі, вирішив йому помститися та убив його. Під кінець промови адвокат навіть назвав головного отамана «шефом катів» і просив виправдати С. Шварцбарда.

Присяжні пішли радитися й через десять хвилин запросили до себе голову суду та адвоката Тореса. На запитання винен чи ні вбивця, вони відповіли: «Ні!». Ввійшовши до зали суду, один з них промовив: «Клянусь честю і совістю, що присяжні відповіли – не винен». Так завершився один із трагічних епізодів в історії української еміграції.

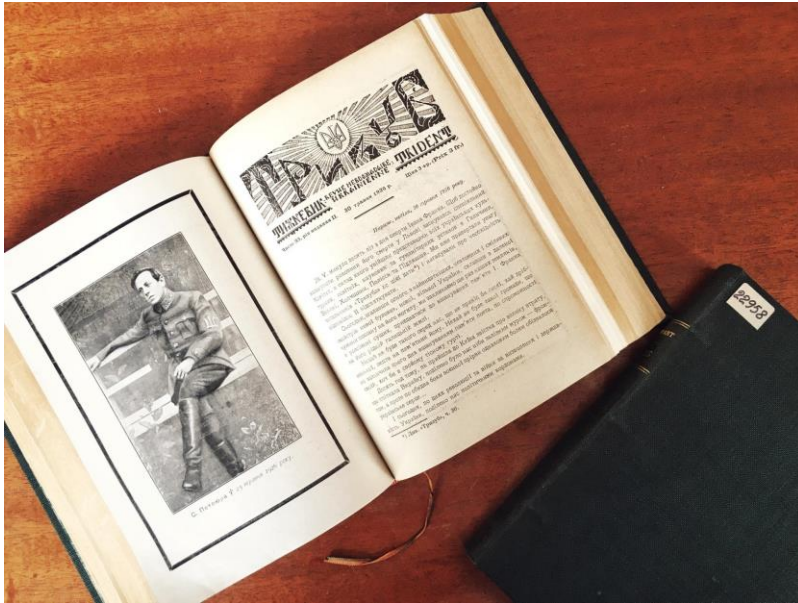
«Тризуб» у рубриці «Із зали суду» навів слова **О. Шульгіна**: «Я прийшов сюди не боронити світлу пам'ять Симона Петлюри, а обвинувачувати. Обвинувачувати чекіста і московського агента, що сидить на лаві обжалованих». Він наголосив, що наклепи, зведені на головного отамана, не мали міри. Поважні представники

Рішення суду у справі вбивства С. Петлюри

єврейського народу – такі, як **Сльозберг, Тьомкін** – повинні були говорити неправду, щоб обілити свого співвітчизника.

Французська преса жваво цікавилася судовим процесом, поділившись на два табори. Ліберально-демократична («Le Temps», «Le Figaro») з прихильністю ставилася до українського руху в еміграції та вимагала покарати вбивцю. Інша – соціалістична й комуністична – стояла на позиції виправдання С. Шварцбарда.

У серпні 1928 р. вийшов останній № 9-10 журналу «Тризуб: надзвичайне видання». У ньому подано повні тексти промови адвокатів та прокурора. Виступ адвоката **Вільма** вирізнявся глибоким аналізом подій. Головного атамана він назвав невтомним борцем, законним спадкоємцем гетьманів минулих віків, борцем за незалежність України. Не оминув адвокат і природу погромів, ґрунтовно

доводячи, що С. Петлюра не мав до них ніякого відношення. Водночас він наголосив на згуртуванні єврейської громади, що вибрала собі національного героя – вбивцю С. Шварцбарда.

Виступ адвоката **Кампінчі** був не менш промовистим. Із документами в руках він відкинув багато неправдивих свідчень про погроми й антисемітизм С. Петлюри. На завершення промови він звернувся до присяжних зі сподіванням на справедливість вироку.

У звинувачувальній промові **прокурор Рейно** висловився проти інкримінації головному отаманові переслідування євреїв. Натомість він прихильно поставився до постаті С. Петлюри, довів фактами, що відносини з євреями в голови Директорії були добрими. За його словами, один із соратників, на запитання, які були стосунки у С. Петлюри з євреями, відповів: «Відносини були сердечні, дружні, прекрасні відносини». Прокурор Рейно висловив думку, що підсудного судять за душогубство з обтяжливими обставинами: попередньо спланований намір і влаштування засідки на С. Петлюру. Однак, як було зазначено вище, присяжні виправдали С. Шварцбарда.

Так закінчився цей гучний судовий процес. Він набув широкого розголосу. Інформація про його хід за допомогою преси швидко розповсюджувалася по всьому світу. Українці негативно оцінили вирок присяжних, сприйнявши його як національну образу.

Після трагічної загибелі головного отамана його соратники **О. Лотоцький, В. Прокопович** та інші у своїх споминах згадували про С. Петлюру як моральну, чуйну, справедливу людину. *«Й досі уявляю собі постать його так, як тоді бачив: розважливий спокій і певність, що все буде так, як того вимагають засади правди»*, - писав О. Лотоцький у своїх мемуарах. В. Прокопович, згадуючи С. Петлюру, наголошував: *«Заповіт його для нас і будучих поколінь кличе з могили страдника: «Продовжуйте моє діло, будуйте вільну Україну»*.

Панахида за Головним отаманом військ УНР С. Петлюрою в 40-й день після вбивства, липень 1926 р., Українська станиця табору Каліша, Польща

Публікації журналу «Тризуб» про хід судового процесу над убивцею С. Петлюри є найбільш докладним та інформативним джерелом для вивчення цієї трагічної події в новітній українській історії. Водночас сучасні дослідники мають усвідомлювати, що позиція видання була детермінована певною ідейною спрямованістю, однозначно позитивним

ставленням редакції до покійного. А відтак потребує критичного підходу й використання інформації з інших історичних джерел для повного і всебічного висвітлення цієї теми.

Виставку підготовлено провідним бібліотекарем Л. Бушан за матеріалами статті Гриненко О.О. «Матеріали журналу «Тризуб» про розслідування вбивства С. Петлюри (1926-1928 рр.)» (*Український історичний журнал*. 2009. № 3 (486). С. 34 – 43.